

- | HANS SCHULTZ HANSEN: *De danske sønderjydere førstemand. H.P. Hanssen 1862-1914*, Historisk Samfund for Sønderjylland og Sprogforeningen, Aabenraa 2018, 360, s. 248 kr.
- | HANS SCHULTZ HANSEN: *Genforeningens arkitekt. H.P. Hanssen 1914-1936*, Historisk Samfund for Sønderjylland og Sprogforeningen, Aabenraa 2020, 335 s., 248 kr.

Kort efter nytår 1879 satte en 17-årig knægt sig på resterne af det sprængte krudtkammer i Skanse IV på Dybbøl Banke. Hans blik gled ud over det snedækkede, solbelyste vinterlandskab, hvor en kamp på liv og død mellem dansk og tysk havde udspillet sig små 15 år tidligere. Ligesom jævnaldrende sønderjyder stod han foran sit livs valg. Skulle han nægte at tjene i det preussiske militær og som konsekvens udvandre til Danmark, eller skulle han trække i trøjen, så han kunne blive i Nordslesvig? Drengen var Hans Peter Hanssen, og han blev for at vie sit liv til kampen imod germaniseringen og for „genforeningen”¹ med Danmark.

Hanssen var hverken den første eller den sidste, der kastede sig ud i denne kamp, men han blev den vigtigste. Det er således med god ret, at Hans Schultz Hansen kalder første bind af sin biografi om Hanssen for *De danske sønderjydere førstemand* (2018) og det andet bind for *Genforeningens arkitekt* (2020). Biografien er et bestillingsarbejde søsat af Sprogforeningen og Historisk Samfund for Sønderjylland, der ønskede værket udgivet som en optakt til Genforeningsjubilæet i 2020 (bind 2, s. 5). Det er dog værd at bemærke, at forfatteren selv er formand for den sidstnævnte forening, og han har hermed næppe været uden indflydelse på, at projektet blev sat i søen. Forfatteren understreger selv i første bind (s. 7), at „[i]ngen af de to bind gør krav på at være den ultimative H.P. Hanssenbiografi, hvor hvert et stykke papir i hans efterladte privatarkiv [...] er vendt. Fremstillingen bygger i første række på den eksisterende forskning og trykte kilder samt et udvalg af nemt tilgængeligt arkivmateriale“.

Det er naturligvis et klogt forbehold, der sænker forventningerne og efterlader rum for fremtidig forskning, men lad det være sagt med det samme: Biografien er lødig og grundig, og indtil hvert et stykke

¹ Mens begrebet genforeningen er bredt accepteret i den almene offentlighed, strides historikere ofte om det, da hertugdømmet Slesvig ikke havde været en del af kongeriget siden 1200-tallet. Nogle fortrækker derfor at tale om Slesvigs deling. Selve begrebet kan imidlertid spores tilbage til 1864, og det blev anvendt af både nordslesvigere og danskere frem mod 1920. Begrebet „Slesvigs deling“ kan spores tilbage til 1840'erne, hvor det blev anvendt af såvel dets tilhængere som modstandere, og det genfindes i debatten i årene omkring 1920.

papir i arkivet måtte blive vendt, står den som standardværket om H.P. Hanssen. Første bind handler om Hanssens kamp for danskheden i Nordslesvig frem til 1. Verdenskrig, hvor forfatteren giver os en forståelse af politikerens, personens og familiemennesket H.P. Hanssen. Med sit skarpe analytiske blik giver forfatteren os også og nok så væsentligt et godt billede af tiden og kampen mellem dansk og tysk i Sønderjylland. Da valget var truffet, forberedte Hanssen sig systematisk til et politisk virke. Ungdommen var med hans ord ikke en tid til det magelige eller behagelige, men „en forskole til *mand[d]omslivet*“ (s. 34).

Det gjorde ham fra et samtidigt standpunkt i stand til at træde ind på den politiske scene i den uheldige unge alder af 23 år som rigs- og landdagsmanden Gustaf Johannsens protege. H.P. Hanssens gjorde hurtigt en forskel. Da han trådte ind på kamppladsen, var situationen kritisk. Germaniseringen var blevet intensiveret, de unge sønderjyder udvandrede, mens de ældre klyngede sig til håbet om en snarlig genforening. Et håb, som man må medgive Hanssen og forfatteren, var urealistisk. Den tyske statsmagt var ikke villig til at give slip på Nordslesvig, og kun en storkrig kunne tvinge dem til det. Sidstnævnte opfattelse, der fandtes i samtidens konservative miljøer i Kongeriget, kunne måske med fordel være blevet drøftet nærmere (de fik jo ret). Når Venstre fylder mere, så er det imidlertid forståeligt, da det var det miljø, som Hanssen knyttede sig til.

Hanssen så klarere end de fleste behovet for en langsigtet og sammenhængende strategi, der forkastede ethvert statsretsligt standpunkt og idealisme til fordel for en politik, der udadtil gjorde det klart, at danskheden ikke kunne knækkes, og indadtil sikrede dens levedygtighed gennem en politisk organisation, folkelig vækkelse og foreningsliv samt tættere kontakter til Kongeriget.

Som dreng drømte H.P. Hanssen om som general at slå tyskerne. Som voksen blev hans våben organisation, folkelig vækkelse, en stor spændvidde og en flid, der var kombineret med et skarpt intellekt, kynisk realisme og en imponerende indsigt i sønderjysk, tysk, dansk og europæisk politik. Hans personlighed var sammensat i paradoksal grad. Som søn af en storbonde var han solidt plantet i en grundtvigiansk folkelighed, højskolebevægelsen og opflasket med nationalromantisk dansk og nordisk litteratur og sagaer, der gav ham en romantisk opfattelse af kultur samt en darwinistisk opfattelse af nationalitetskampen. Hanssen var ikke slesviger. Han var dansk sønderjyde. Hanssen så sig ikke som lederen af et parti, men som føreren for en folkestamme. Han var rundet af romantikkens idealisme og en opfattelse af den dannede, uafhængige parlamentariker, som stod hævet over masserne, der blev forbundet med et realistisk syn på udenrigs-

litik. Hermed slægtede grundtvigianeren Hanssen på flere punkter de nationalliberale på.

Hans politiske forbillede var meget sigende Otto von Bismarck. Det ses i Hanssens langsigtede strategiske planlægning og evnen til at holde kortene tæt ind til kroppen. Han samarbejdede pragmatisk med alle, der kunne fremme hans sag, og evnede med taktisk snilde, alliancer og trusler at udmanøvrere den mere idealistiske fløj inden for den sønderjyske bevægelse. Kynisk realpolitik var ham ikke fremmed. For at sikre en konvention, der kunne forhindre udvisningen af tusindvis af sønderjyder, stemte Hanssen for en efterbevilling til nedkæmpelsen af Hereroopstanden i Sydvestafrika. Hermed gav han sin stemme til, hvad FN har karakteriseret som 1900-tallets første folkedrab. Ligesom produktionen af pølser så var denne politik ikke køn, men sønderjydernes sag helligede midlet. Optantkonventionen var blandt H.P. Hanssens få konkrete politiske resultater før 1. Verdenskrig. Men hans arbejde, politik og organisation af sønderjyderne stoppede tilbagegangen, sikrede dem bedre kår og gav dem optimismen tilbage. Det var i sig selv en bedrift.

Det andet bind er delt i fire dele. Den første om Hanssens virke for sønderjyderne under den store krig. Den anden om den afgørende rolle, som hovedpersonen indtog fra det tyske nederlag og frem til og med Genforeningen i 1920. Det bliver fulgt af et afsnit om hans virke for at befæste den nye grænse og afsluttet med et kortere afsnit om Hanssens kamp mod nazismen og en grænserevision fra 1933 og frem til hans død i 1936. Hans Schultz Hansen beskriver med overblik sønderjydernes sult, savn og sygdom under 1. Verdenskrig. Han fortæller om undertrykkelsen, om dem, der blev tvunget i krig, og om dem, som aldrig vendte hjem. Intet af dette er ukendt, men det gør stadig indtryk. Forfatterens bidrag er hans skildring af, hvordan den sønderjyske førstemand som tysk rigsdagsmand utrætteligt brugte sin indflydelse til at afbøde eller mildne sine landsmænds lidelser.

Det er imidlertid ikke Verdenskrigen, men derimod Genforeningen, der med rette udgør kernen i forfatterens fortælling om H.P. Hanssen efter 1914. Krigens tid tjener som en optakt, der viser, hvordan Hanssen allerede i september 1914 lagde sig fast på en grænse ved Kruså i tilfældet af et tysk nederlag, og hvordan han i slutningen af 1917 forberedte sønderjyderne på „slutkampen“ for Genforeningen. Da øjeblikket kom, fremstår Hanssen bedre forberedt til det kommende opgør end alle andre aktører, inklusiv den danske regering, hvor især Scavenius fremstår som en mand, der ikke er på højde med situationen. Udenrigsministeren er ifølge forfatteren låst fast til fortidens tyske tilpasningspolitik, der modsat H.P. Hanssens ikke tager højde for, at en grænseændring ikke blot må ses i forståelse med Tyskland,

men også de allierede sejrsmagter, der vil kunne give Genforeningen den international forankring, som er nødvendig.

Når forfatteren med rette udråber Hanssen som Genforeningens arkitekt, så skyldtes det i høj grad, at han greb øjeblikket. Det var ham, der rejste sagen i den tyske rigsdag, vandt den tyske regerings accept til en folkeafstemning og samlede sønderjyderne bag kravet om afstemning *en bloc* nord for Krusålinjen. Det var med det krav i hånden, at den radikale regering rejste ønsket om en grænserevision over for de allierede magter. I det næste halvandet år var Hanssen her, der og alle vegne. Lige fra forhandlingerne i Paris, de ustandselige interne kampe i det sønderjyske til den praktiske planlægning af Genforeningen som midlertidig minister for sønderjyske anliggender.

Ministerposten var højdepunktet i Hanssens karriere, men den bar også kimen til hans fald. Udnævnelse skete ikke, som han havde ønsket, med alle partiers accept, men som led i et partipolitisk spil. Venstre, der havde set Hanssen som en af deres egne, så ham nu som en frafalden, hvilket skulle få politiske og personlige konsekvenser. At tiden med Hanssens ord var „revolutionær“, var et tveægget sværd. Det tyske sammenbrud åbnede for langt mere vidtgående krav. National-konservative kredse arbejdede for en grænse ved enten Ejderen, Dannevirke eller syd for Flensborg, og navnlig det sidste vakte genklang blandt mange sønderjyder enten ud fra forestillinger om historisk ret eller for flensborgernes vedkommende et ønske om ikke at blive efterladt. Den opnåede enighed forsvandt såvel i Sønderjylland som på Christiansborg, hvor en cocktail af partipolitik, opsparret frustration og nationalfølelse fik sagen til at eksplodere i en sjælden grad.

Modsat så mange andre lod Hanssen sig ikke gribe af stemningen. Flensborg var nationalt gået tabt i 1880'erne, og at indlemme det mod befolkningens vilje ville skabe en uholdbar grænse og så frøene til fremtidens konflikter. For den historisk bevidste Hanssen var læren af 1864, at en „eventyr“-politik måtte undgås for enhver pris. Hvorvidt denne dom over politikken i det skæbnesvangre år er rimelig, kan diskuteres, men det var den dominerende opfattelse dengang som nu, selvom den fagligt er blevet anfægtet.¹ Uafhængigt heraf så affødte denne historieforståelse en realpolitisk tilgang hos Hanssen. Sogne syd for Kruså kunne kun indlemmes, hvis de havde et dansk flertal. Tyskland ville ikke vedblive med at være svagt, det ville atter rejse sig. Og hvis grænsen blev trukket for langt mod syd, så måtte man frygte, at grænsen atter blev flyttet. Med afstemningen i zone 1 nåede Hans-

¹ For den diskussion af 1864 i historieskrivningen se Rasmus Glenthøj: „1864 før, nu og i fremtiden: Fortællinger i nyere og ældre dansk 1864-historiografi“, *Historisk Tidsskrift*, 117:2 (2017), s. 566-598.

sen det mål, som han allerede satte sig som dreng, mens det danske nederlag i zone 2 bekræftede ham i hans politik. Men afstemningen afgjorde ikke sagen for alle. Påskekrisen fældede ikke blot regeringen, den rev også taburetten bort under Hanssen. Det lykkedes ikke at omstøde Hanssens politik. Den sejrede. Men i stedet for et triumftog lykkedes det hans modstandere at gøre Genforeningen til en lang ydmygelse af ham.

Det skabte en bitterhed, som det tog år at komme sig over. Først i 1924 blev Hanssen forsonet med Venstre, hvor han hørte hjemme. Men hans indtræden i Folketinget blev et antiklimaks. Hans kamp var for Sønderjylland, nationen og grænsen. Fordelingspolitik havde ikke hans interesse, og partipolitiske hensyn var ham underordnet. Det gjorde valget i 1926 til en forløsning. Den resterende del af sit liv viede han til at sikre det vundne og bidrage til studiet af den historie, der i høj grad var hans egen.

Biografien er et stykke bundsolidt historisk håndværk, der kommer til udtryk i en nøgtern og reflekteret gennemgang. Det sker til tider på bekostning af de farver, som de mange dramatiske scener kunne være malet med. Værket er ingen hagiografi. Forfatteren er ikke blind for protagonistens svagheder og politiske rævekager, som indsigtfuldt og kritisk bliver analyseret. Der er imidlertid enkelte punkter, som efterlader rum for diskussion. Et sted er i vurderingen af Gustav Johannsens virke, der står i kontrast til det syn, som man møder i Klaus Tolstrup Petersens udmærkede biografi om Hanssens politiske læremester.¹ Tolstrup har forsøgt at trække Johannsen ud af Hanssens skygge og tildeler ham en større del af æren for moderniseringen af danskheden i Nordslesvig. Denne opfattelse finder man ikke hos Schultz Hanssen. Man kunne måske også med rette kritisere Hanssen for, at han ikke tids nok forsøgte at organisere arbejderne på landet og i byen. En nærliggende tanke er, at gårdmandssønnen måske manglede blik herfor. Det fik konsekvenser.

Selvom forfatteren på ingen måde fejler noget ind under gulvtæppet, så skjuler han heller ikke sin sympati for Hanssens benhårde pragmatisme. I første bind ser Schultz Hanssen det som den rette strategi i kampen for den sønderjyske danskhed. I andet bind står det ligeledes klart, at forfatteren deler Hanssens syn på, hvor og hvordan grænsen skulle trækkes i 1920. De færreste vil på 100 års afstand anfægte, at Hanssen havde ret, men i begge bind havde det gjort gode bøger endnu bedre, hvis læseren var blevet givet en større forståelse af Hanssens

¹ Klaus Tolstrup Petersen: *Gustav Johannsen – og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2017.

modstandere. Hanssen er historiens vinder, og han er derfor let at forstå for nutiden. Hans modstandere er historiens tabere, og deres synspunkter kan forekomme os fremmede. Desto større er grunden til at udfolde dem, så konflikten – og det, som var på spil – bliver os levende.

Kritikken skal hverken misforstås eller overdrives. En politisk biografi skal naturligvis primært afklare, hvad dens hovedperson mente og gjorde, og ikke hvad hans eller hendes modstandere måtte have ment eller gjort. Pointen er imidlertid, at netop fordi Hans Schultz Hansen er en eminent kender af perioden og dens konflikter, så havde de og Hanssens kampe stået endnu skarpere ved at give modstanderne og deres standpunkter mere plads. I andet bind kan det undre, at Christian 10., der om nogen var en modstander af Hanssens politik, er næsten fraværende, og at Påskekrisen ikke fylder mere. Det er jo netop klimakset i kampen mellem den politik, som Hanssen stod for, og den, som hans modstandere enten oprigtigt – eller af taktiske årsager – stod for. Årsagen kan meget vel være, at Hanssen i virkeligheden havde udspillet sin store rolle, før krisen for alvor fandt sted. Forfatterens store regionale indsigt er blandt værkets styrker, men bogen kunne med fordel have uddybet det landspolitiske spil yderligere, der fældede H.P. Hanssen i 1920.

Intet af dette skal skygge for, at Hans Schultz Hansen har begået et godt og grundigt værk om H.P. Hanssens liv, der til fulde retfærdiggør de titler, som forfatteren har givet biografien to bind. Forfatteren kender manden, han kender perioden, og han kender kampen for Genforeningen som måske ingen anden nulevende. Det viser han såvel i værket som i sin debatanmeldelse af litteraturen, der udkom i forbindelse med jubilæet.¹ Hans Schultz Hansen er Genforeningens historiker.

Rasmus Glenthøj

| CLAUS BUNDGÅRD CHRISTENSEN: *Følg Wilfred! Radikalisering, revolution, nazistisk subkultur – en biografi om Wilfred Petersen*, Gyldendal, København 2022, 416 s., 349,95 kr.

Genrebetegnelsen biografi er ikke retvisende, for så vidt bogen ikke primært interesserer sig for Wilfred Petersens liv i psykologisk forstand. Christensen har sådan set snarere gjort, hvad bogens titel foreslår. Han har fulgt Wilfred Petersens politiske og kriminelle løbebane, hvad der i det store hele kan komme ud på et.

¹ Hans Schultz Hansen: „Debatanmeldelse. Genforeningen i 1920 – og i 2020“, *Historisk Tidsskrift*, 121:1 (2021), s. 246-262.